

Egy szerző – egy téma: változatok történelmi oldal- fényben, némi kommentárral

Sebestyén Géza a falusi könyvtárakról
(1942, 1947, 1956)

SONNEVEND Péter

A 20. század egyik örökzöld témája idehaza a falusi lakosság könyvtár-ellátása. Pedig elvben mi sem lehet egyszerűbb: indulj ki abból, hogy a falusi lakosság épp olyan vagy hasonlóan igényes ellátást érdemel, mint a városi, majd a megoldás végett tanulmányozd a meglévő (nemzetközi) tapasztalatokat, s máris eljuthatsz az – esetleg alternatívákat kínáló – eredményhez.

Igen ám, de mi van akkor, ha a történelem (a politika) új kereteket teremt, új prioritásokat diktál, vagyis nem hagyja a célracionális („vegytisztá” szakmai) gondolkodást érvényesülni? Mit tegyen egy világosan látó szakember: hallgasson el (meneküljön külföldre), keressen kompromisszumot, netán szimplán hasonuljon (még rosszabb változatként, „magánszorgalmú kutyaként” – Illyés Gyula kifejezése – csaholjon)? Ezek a dilemmák tájé-

kunk (ld. *Szűcs Jenő* elméletét a köztes régióról: Kelet-Közép-Európáról) demokrácia-hiányos, tekintélyuralmi, fél- vagy egészen diktatórikus rendszerei közepette nem elméleti kérdésként merülnek fel, hanem – akár húsba-vérbe vágó – kényszerhelyzetek sorához vezethetnek. Példáknak se szeri, se száma.

Sebestyén Géza írásai alkalmat kínálnak, hogy behatóan megnézzük egy konkrét szakmai kérdés felvetésének és megoldásának módosulását, variációit – a címbe emelt eufemisztikus megjelöléssel élve – „történelmi oldalfényben”.

Sebestyén (1912–1976) tudós nyelvésznek indult s németországi, majd ausztriai ösztöndíjas éveit követően, 25 évesen az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központban kapott értelmes munkalehetőséget, s ezzel alkalmat a fokozatos – később véglegesnek bizonyuló – pályamódosításra. 1942-ben született első, máris kiérlelt könyvtáros szakmai írása a kor (kormánypárti) közpolitikai értelmiségi folyóiratában látott napvilágot. A következő bő három évtizedben – ennyi adatott neki – a szerző köztudottan a hazai könyvtárosság egyik legnagyobb hatású vezető személyiségévé: gondolkodójává és irányítójává vált.¹

Elemzésünk három időpontban „faggatja” Sebestyén azonos témájú írásait. 1942, 1947, 1956². (Ezek az írások szerzői szinten szorosan összefüggenek: az elsőből néhol egész adatsorokat és mondatokat, sőt, szakaszokat vesz át dolgozata későbbi változataiba, ám sem 1947-ben, sem 1956-ban nem utal az előzményekre.)

Nem lehet feladatunk a történelmi környezet akár rövid felvázolása sem: az érdeklődőt *Romsics Ignác* alapvető könyvéhez (Magyarország a XX. században), illetve az általa szerkesztett 24 kötetes kismonográfia-sorozat (Magyarország története) megfelelő kötetéhez (19. *Ungváry Krisztián*: Magyarország a második világháborúban; 20. *Gyarmati György*: Demokráciából diktatúrába. 1945–1956.; mindkettő 2010-ben jelent meg a Kossuth Könyvkiadónál, illetve utóbbi szerző legfrissebb könyvéhez – *A Rákosi-korszak*, 2011.) utaljuk. Csak címszavakra van itt helyünk:

☉ 1942-ben a Trianon-revizíó bővületében az ország a hódító szándékú nemzetiszocialista Németország oldalán háborút folytat a Szovjetunió ellen, annak területén,

☉ 1947-ben – háborús vereségünk után – a szovjet megszállás alatt álló ország útban van a rövid ideig gyakorolt (remélt) demokráciából a diktatúrába,

☉ 1956-ban a hazai sztálinista-rákosi diktatúra meginog, s olyan erjedés kezdődik, amely az októberi forradalomba torkoll.

Ezt utólag mi láthatjuk (viszonylag) ilyen világosan. Tizenöt év alatt három mély történelmi törés. A kortárs, aki akkor élt és dolgozott írásain, az adott pillanatban a körülményeket akár tartósnak is tekinthette. Hisz írni akkor érdemes megoldásra váró kérdésekről, ha ismertek a szükséges – szélesebb, mélyebb társadalmi – hatótényezők, s viszont: nehéz lehet akkor érdemben írni *szükséges evolúciós* folyamatról, ha minden vészesen gyors átalakulásban van, ráadásul irracionálisnak tűnő módon vagy irányban.

A fő cél

A téma indoklása Sebestyén 1942-es bevezető mondataiban kategorikus feladatot vázol. *„Az előtt, aki tisztában van a könyvtárak nagy nevelő szerepével, egyáltalán egész jelentőségével egy nemzet életében, cseppet sem lehet vitás, hogy ennek az intézménynek elvileg az ország minden lakóját el kell érnie. [...] Nálunk még külön hangsúlyt kap a kérdés azzal, hogy Magyarországon sokkal nagyobb a falu jelentősége, mint tőlünk nyugatra. Magyarországon e kérdés kapcsán nemzetünk legjelentősebb rétegéről van szó, akár a számok, akár a magyarság szemszögéből nézzük a dolgot. Ezért itt a felvetett kérdés egyenesen azt jelenti: mindegy-e nekünk, hogy népünk legkiterjedtebb s legmagyarabb rétege európai szinten vesz-e részt a nemzet életében [...] Csakhogy amilyen könnyű a falu egyenjogúságát elismerni a felvetett kérdésben, épp oly nehéz ennek az egyenjogúságnak a gyakorlatban érvényt szerezni.”*³

1947-ben a felvezetés hasonlóan kategorikus. „Az a társadalom, amely most van születőben, az egyenjogúság gondolatát minden vonatkozásban érvényesíteni fogja. A legkorszerűbb könyvtári törekvések is abból a szándékból fakadnak, hogy a művelődés eszközeit mindenütt – a vagyoni, foglalkozásbeli, földrajzi tényezőktől függetlenül – hozzáférhetővé tegyék. Így a falusi könyvtár ügyét is egészen más nézőpontból tekintjük ma.”⁴ Előbb tehát (1942) a nemzet, a magyarság (s csak alárendelten az egyenjogúság), míg utóbb (1947) az egyenjogúság a vezércsillag, amelyet a konkrét kérdésben követni kell. Utóbbihoz hasonló a harmadik változat felvezetése: „számunkra a kérdés épp a társadalmi egyenjogúság szempontjából jelentkezik” (kiemelés az eredetiben. – S.P.). Megjegyzendő, hogy a mai alaptörvény csupán a férfiak és nők tekintetében használja az „egyenjogúság” kifejezést.⁵

A megoldás fő nehézsége

A szakmai indítás – mindhárom írásban – világosan jelzi, azért nehezebb a falusi lakosság színvonalas ellátása a városihoz képest, mert utóbbi esetében „nagy tömeg ember erősebb anyagi alapot s kiterjedtebb olvasóközönséget jelent”⁶. Érdemi könyvtári működés akkor lehetséges, ha biztosított a „gazdag, változatos könyvanyag és ennek állandó felfrissítése, alkalmas helyiség és képzett könyvtáros [...] ezek közül a városban egyik sem tartozik a lehetetlenségek közé. De hogy keljen [...] versenyre a falu a maga gyatra anyagi eszközeivel és kevés olvasójával [...] mikor nála ehhez szinte minden előfeltétel hiányzik?”⁷

Visszatekintés (1): az első forma és kudarca

Az első írás a fent idézett mondat („hogyan keljen versenyre”) után rögtön azzal folytatja, hogy a „falusi könyvtárügy egész fejlődése folyamán

erre a kérdésre kerestek feleletet”. A három írás három, illetve két fokozatról tudósít.

A falusi könyvtárak „első formája az önálló, független kiskönyvtár” (kiemelés az eredetiben – S.P.). Tanulságos adatok következnek előbb Amerikából, ahol New York állam 1838-ban 55 ezer dollárt irányzott elő falusi könyvtárakra, feltételül szabva, hogy a ráfordítással azonos összeget adjon a település is. „1847-ben már több mint 8000 kiskönyvtár működött összesen 1.338.848 kötettel (egy könyvtárra átlag 166 kötet esett)”. A csúcspontot 1852-ben érték el 1,6 millió kötettel, innen „megkezdődött a hanyatlás, [...] végül 1892-ben feladták a rendszert”, beolvasztva a megmaradt állományt az iskolai könyvtárakba.⁸ A második írásban ehhez képest annyi a különbség, hogy 1853-ra teszi a csúcst. A második változat szinte szó szerint adja vissza az idevágó 1942-es szöveget. Miért vált a rendszer lehetetlenné? Könnyű belátni, érvel a szerző. A „gyors elaggás” mindenütt megismétlődik. A legnagyobb jóakarát sem képes megakadályozni, mert „sok ezer apró könyvtár színvonalon tartása olyan összegeket igényelne, amelyeket sehol sem tudnak erre fordítani”. Az írás további érvelése: „A különálló falusi kiskönyvtárnak az a tragédiája, hogy mire rákapatna az olvasásra, ki is merülnek a lehetőségei. (kiemelés az eredetiben – S.P.)”⁹

Ezután Sebestyén összefoglalja a hazai próbálkozásokat, mondván, a „magyar fejlődés hasonló tanulságokat mutat”. A földművelésügyi minisztérium önálló próbálkozásai (a „világháború kitöréséig 3815 helyre majdnem félmillió kötet” jutott, vagyis átlag 130 kötet) mellett kiemeli a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa (MKOT) és Főfelügyelősége törekvéseit, melyek eredményeként szintén a világháborúig 1475 falusi könyvtár létesült. A fejlődés tehát láthatóan oly lassú volt, hogy *Wlassics Gyula* MKOT-elnök már 1909-ben arról számolt be a miniszternek, hogy így nem lehet elérni a közel 13 ezer községgel rendelkező ország átfogó könyvtári ellátását. Majd az „1912. évi emlékirat” így fogalmaz: „az eleinte élénk érdeklődés új táplálék híján évről-évre csökken s nem egy-

szer teljesen megszűnik”. Ezért a „Tanács és a Főfelügyelőség a világháború körül már azon az állásponton volt, hogy az izolált kiskönyvtárak helyett egyebütti kell a megoldást keresni”. A világháború s az „utána következő megrázkód-tatások [...] a Főfelügyelőség életrevaló terveit elsodorták [...] 1923-ban a népkönyvtárügy az iskolán kívüli népművelés keretébe került, s ebben a keretben 1927-ben népszövetségi kölcsön-ből 1500 falusi könyvtár létesült”. Majd 1936-tól „minden község megkapja a Népkönyvtári So-rozatban megjelenő köteteket. Idáig megjelent 36 kötet.” Bisztray Gyula adatait idézi a szerző, melyek szerint a korábbi egy kötetre jutó évi 2,3-szori kölcsönzés pár év alatt 1,8-ra csökkent. Summázat: az „elszigetelt kiskönyvtáraknak az a bajuk, hogy a rájuk fordított tömémentelen összeg-gel” sem lehet ébren tartani az érdeklődést.¹⁰

Az 1947-es írás a MKOT munkájára vonatkozó adatokat ismétli, majd a világháború utáni hely-zetre ideológiai magyarázat következik („sajnos, a két világháború közti újfudális-nagypolgári szellem nem kedvezett a kérdés megoldásának”), majd így összegez: „Ha a kötetek számát akar-ták növelni, csak kevés falunak lehetett könyvtá-rat juttatni. Ha meg sok falut be akartak vonni, minimális kötetszám jutott egyre-egyre” (kiemelés az eredetiben. S.P.).¹¹

Az 1956-os írás külön alfejezetet szentel a „kü-lönálló kiskönyvtárak” fokozatnak. Itt szinte mondatról-mondatra ismétlődnek az 1942-ben írottak. Új elemként jelenik meg az első vi-lágháború előtti helyzetre vonatkozóan, hogy a parasztság „saját kezdeményezésére létrejött olvasókörök, sokhelyütti kifejezetten agrárszoci-alista jelleggel” hozzájárultak a falusi könyvel-látáshoz, de a szerző szerint „ők sem hozhatták meg a kérdés megoldását”.¹²

Visszatekintés (2): a vándorkönyvtár

A szerző szerint az izolált kiskönyvtárak „me-revségét próbálta kiküszöbölni a vándorkönyvtár egyik változata azáltal, hogy esetről-esetre, az egyes könyvtárak szükségletének a figyelembe-

vételével igyekszik összeállítani a szétküldendő könyvanyagot [...] Egyes könyvtári központok odáig mennek, hogy az egyéni kéréseket is haj-landók kielégíteni. [...] Sajnos azonban az elő-nyöknek igen nagy ára van. A csomagolás és szállítás elképesztően nagy összegeket emészt fel [...] A könyvek előkészítése, becsomagolása, kicsomagolása igen sok időt és fáradságot igényel [...] a sok költség és fáradság végül nem is vezet célhoz. A sajátos, aktuális szükségletek kielégítése nem képzelhető el az olvasóval való személyes kapcsolat nélkül.” A mai szóval le-téti könyvtári ellátás irányába megtette az első lépéseket a MKOT, majd hasonló gondolatra jutottak az „1935–36-ban meginduló második népkönyvtári kísérlet” idején.

Az 1942-es írásnak van még egy kiemelten fon-tos tartalmi eleme: Sebestyén szerint a „nép-könyvtárat [...] épp a nevelő szerepe nélkül nem lehet elképzelnünk. Benne a könyvtáros feladata nem merülhet ki” az adminisztrációban, „ellen-kezőleg, neki állandóan tanáccsal, felvilágosí-tással kell az olvasó mellett állnia, fejlesztenie, vezetnie ízlését, kikérdeznie az elolvasott könyv felől” (a helyi könyvtáros erre nem alkalmas, mert „az képzetlen könyvtáros, s neki magának is tanácsadásra lenne szüksége”).¹³ Az 1947-es és 1956-os cikk nem tér ki erre az egyszerű letéti rendszerre, mint külön (átmeneti) fokozatra.

Visszatekintés (3): tájkönyvtár (1942), körzeti könyvtár (1947), területi (járási) könyvtár (1956)

„A vándorkönyvtárnak az a hallatlan jelentő-sége, hogy rajta keresztül született meg a falu könyvtárának modern típusa: a tájkönyvtár” (kiemelés az eredetiben. S.P.) [...] A tájkönyv-tár épp olyan egységes nagykönyvtár, mint pl. egy jól kiépített városi könyvtár [...] Angliá-ban az elmúlt világháború folyamán kezdték megszervezni a grófsági könyvtárakat (county library) tisztán a falusi lakosság számára. [...] Míg 1921-ben a legnagyobb grófsági könyvtár

is kb. 18 000 kötetel rendelkezett, 1935-ben már volt grófsági könyvtár, melynek állománya a 260.000 kötetet is meghaladja.” A tájkönyvtár terjedését a „modern technika” is elősegítette, s így megszületett a „könyves autóbusz. Ma már a nagy Amerikától a kis Dániáig mindenfelé ezek kapcsolják össze a tájkönyvtárat a falvaikkal.” Ez lehet egy „igényesebb, fedett teherautó”, amelyen „belül [...] a polcok futnak körül. A polcokon 1000–2000 kötetet lehet elhelyezni, s ezekkel, meg egy képzett, ügyes könyvtárossal állandóan úton van.” Így „most nyílik meg igazán a lehetőség a könyvtár nevelő munkájának a kifejtésére. Ha Franz Schriewer szerint a népkönyvtár mindig személyes könyvkölcsönzés, a lényeg az a kép fejezi ki, amint az olvasó és a könyvtáros a könyvszekrény előtt állanak, akkor ez a kívánság a könyves autóbusz esetében tökéletesen megvalósul [...] a könyvtár itt egyúttal tanács, felvilágosítás, vezetés is az olvasásban [...] Nagy tájkönyvtárak létésítésének igazában csak azóta van értelme, mióta mindenütt hozzáférhető. Könyves autóbusz nélkül a falu számára alig lenne jelentőségük [...] Egy példa erre. 1930-ban létesítették a Carnegie Corporation adományával a Fraser-völgy tájkönyvtárat Kanadában” kb. 45 ezer lakos ellátására. „A könyves autóbusz havonta kétszer jelent meg minden községben [...] sikerült elérni, hogy a harmadik esztendőben a tájkönyvtárnak 16.000 olvasója volt (a lakosság 35 %-a), s egy olvasóra évi átlagos 15 kölcsönzés esett!” A szerző végül kifejti reményét, hogy a „jelenlegi háború után a motorizálás minden vonatkozásban óriási méreteket fog ölteni”. Így „most maga az általános fejlődés jön a segítségünkre. Művelt, öntudatos, magas szellemi szinten álló falusi társadalom megteremtése mindenütt nemzeti érdek; nálunk is az, de nálunk ezen túlmenőleg már szinte országmentés is.”¹⁴

1947-ben a megnevezés körzeti könyvtárra módosul, s az érvelés új elemekkel gazdagodik. A szerző azzal kezdi, hogy a „magyar társadalom eredetileg nem város lakó társadalom [...] az utolsó száz évszámós baja, válsága onnan adódott, hogy városi társadalmak intézményeit

vettük át”, így „voltak modern, európai intézményeink, de ezek szigetek voltak, s ezek mellett külön, a kor színvonala alatt élte életét a nép [...] A városi nagykönyvtár és a falusi alamizsna-könyvtár ellentéte nemcsak a társadalmi jogtalanságot szimbolizálja, hanem azt a világot is, amelyben a magyarság gyarmati sorsra jutott”. Ezek után Sebestyén röviden vázolja az új rendszer születését Amerikában, majd elterjedését Európában, először is Angliában (ismételve a fenti számokat, annyi eltéréssel, hogy az 1935-ös adatot valamiért 250 000-re módosította). Külön érdekessége e cikknek, hogy ezután kifejti, volt magyar elképzelés a MKOT keretében, konkrétan „Mihalik József helyettes főfelügyelő” tollából 1918-ban. Sebestyén szerint „keserűen gondolhatunk arra, hol lehetnének ma, ha ezek a kezdeményezések megvalósulnak. Kelet-Európa (sic! – S.P.) példamutató népe lehettünk volna!” Ám a „magyar fejlődés 1919-ben tökéletesen elmentes irányt vett. Az ellenforradalom, majd a bethleni korszak nyom nélkül elsöpörte az ilyen terveket.” Ezután – folytatva az 1942-es gondolatmenetet – kiemeli a „könyves autóbusz” nyújtotta nagyszerű lehetőséget. A könyvtáros tudása révén megvalósul az az intenció, amely szerint a „könyvtár mai felfogásunk szerint az egyik legfontosabb nevelő intézményünk”. A példa ismét a távoli Kanada, a Carnegie alapítvány sikeres Fraser-völgyi projektje. A rendszer lényege, hogy „mindenütt elérhető, ugyanakkor az egyes állomások nem primitív színvonalon tengetik életüket, hanem feljuthatnak a mindenkori legmagasabb szellemi szintre.” Végül hangsúlyozza, hogy a „mezőgazdasági gazdálkodás küszöbön álló üzemi forradalma egyébként ugyanebbe az irányba visz. A falusi és városi életforma közti hagyományos különbség az egész világon eltűnően van. [...] Ezen kívül Kelet-Európában a parasztság felszabadítása nélkül a népek szellemi felszabadulása is lehetetlen.”¹⁵

1956-ban Sebestyén a Területi könyvtárszervezet címet viselő fejezetben a Tanácsköztársaság előremutató kezdeményezésével indít, idézve a Tanácsköztársaság Könyvtárügye 1919. 2–3. számából: „a falukat és tanyákat [...] a városokból

kiinduló mozgókönyvtárak fogják ellátni folyton friss, új könyvekkel”. E megoldás természetesen épített volna a meglévő amerikai tapasztalatokra: ott Sebestyén szerint „a körzeti könyvtár akár a könyvek számát, akár változatosságát tekintve teljesen egyenrangú volt a városi könyvtárakkal”. Tehát, állapítja meg, a „hazai könyvtári közvélemény már az 1910-es években ebben az irányban kereste a kiutat [...] maga a Tanács és Főfelügyelőség is hasonló terveket dolgozott ki. Annál szomorúbb, hogy 1919 után ezek az elgondolások teljesen eltemetődtek.” És új elemként ekkor már keletre tekint: elszomorító a „szűklátókörűség és hozzánemértés [...] épp azokban az években, amikor a Szovjetunió könyvtárügye a hálózati elvet a könyvtárszervezés középpontjába állította. A hálózati rendszer szovjet tanulságai könyvtári életünkben természetesen csak 1945 után jelentkeztek. 1948 óta azonban gyors ütemben építettük ki mai, korszerű könyvtári szervezetünket.” Az érvelés ekkor már három lábra támaszkodott: konkrét külföldi példák (de a korábbi magas konkrét számok nélkül!), hazai kezdeményezések (elgondolások), szovjet tapasztalat átvételének lehetősége. Nem fejt ki, ha 1945 után a „szovjet tanulságok” megjelentek, miért csak „1948 óta” érvényesülnek. Mi értjük, elég történelmi tapasztalat birtokában: „demokráciából diktatúrába” jutottunk...

Erről a „korszerű szervezetről” szól a cikk harmadik fejezete *Közszégi és járási könyvtár* címen. A szerző – mert „közismert” – nem kívánja részletezni az „elmúlt nyolc év fejlődését. Először az ún. körzeti könyvtárak, majd a megyei és járási könyvtárak alakjában megtaláltuk azt a formát, amely társadalmi céljainknak megfelel.” Hogy miért nem felelt meg a körzeti könyvtár, erre nem veszteget szót (eltért az új közigazgatási rendszertől?). Kövessük tovább a szerző gondolatmenetét. A közszégi könyvtárnak az új szervezetben csak azokat a könyveket kell beszereznie, amelyek „állandóan szükségesek”, s e „törzsanyag mellé a járási könyvtárból megfelelő letéteket kaphat nagyságához, forgalmához mérten [...] a kevés anyag friss maradhat, simulhat a szükségletekhez.” Érdekes „csavar”:

vagyis a korszerű szervezet a korábban már eltemetett letéti rendszernek felel meg, s megjelenik – szűkítő funkcióval – a helyi „szükséglet” (nem kell nagy kínálat, hisz nincs nagy kereslet). És hová lett a mindenkinek segítő, magasan képzett könyvtáros a maga nevelő szándékával? A szerző szerint a járási könyvtár közreműködése révén biztosíthatják helyben is a „munka magas színvonalát [...] a közszégi könyvtár nem magára hagyatva él, munkájában a járási könyvtár tágabb látóköre, nagyobb tapasztalata és a szükséges szakszerűség érvényesül.” Sebestyén szerint a „járási könyvtárról egyre inkább kiderül, hogy központi kérdése egész könyvtárügyünknek. A korszerű falusi könyvtárügy áll vagy bukik ezen a könyvtártípuson. (kiemelés az eredetiben. S.P.)” Még fokozza is az „érvelést”: „Világoosan kell látnunk, hogy ez az egyetlen helyes út, amelyen járunk, minden egyes (egyéb? – S.P.) próbálkozás eleve bukásra van ítélve.” Érvelését alátámasztja egy hosszabb, Sallai Istvántól vett idézettel (A járási könyvtárak továbbfejlesztésének útja. A Könyvtáros, 1955. 8. sz. 341. p.): „Sokkal kisebb a fejlődés a járási könyvtárak legfontosabb munkaterületén, a falusi könyvtárak rendszeres ellenőrzése, munkájuk megjavítása, könyvekkel való jobb ellátása, tehát a járási könyvtár módszertani, hálózati munkája terén.” Kesernyésen állapíthatjuk meg, megérkeztünk a „módszertani” felügyelethez, a „könyvekkel való jobb ellátás” a harmadik helyre csúszott, vagyis elveszítette fontosságát. A változatlanul megoldatlan, a népkönyvtárak korát idéző falusi könyvtárak felett ott az ellenőrzés, a hálózati munka. Nyugati mintájú mozgókönyvtári ellátás helyett keleti hálózati felügyelet. Érdekes – és szembetűnő –, ekkor mondja (csak) a szerző: „Külön ki kell térnünk a könyvtárautóbusz (kiemelés eredetiben. S. P.) kérdésére, mint több éves adósságunk ügyére.” Hisz ma már „nemcsak a Szovjetunióban, hanem még Indiában is a többi államok egész sorában is ezek kapcsolják össze a központi könyvtárakat a nehezen elérhető településekkel” A szerző azt ígéri, hogy „ez a megoldás nagyobb eredményeket biztosít, mint bármi más”. Kérdések tolnak: miért a „nehe-

zen elérhető” kifejezés szűkítése; miért csak a járási könyvtári lehet a követendő modell, ha a könyvtárbusz többet ígér? Hol a motorizáció korábbi nagy ígérete? A cikk végén „előbukkan” a vezérlő csillag, megint új fogalmazásban: „*A cél a műveltségileg is homogén társadalom, ennek a megvalósítása nemcsak a falusi lakosságnak, hanem az egész országnak az érdeke.*”¹⁶

Összegzés?

Hatvan év tapasztalat azt mondhatja velünk: ez a „*műveltségileg homogén társadalom*” bizony szintiszta utópia. Lélektanilag annál érthetőbb e felszárnyalás. A gúzsba kötve táncoló szerző *hívását* kívánja megélni, s ha elég magas a cél, ennek érdekében semmi erőfeszítést sem sajnál, talán még a belül (rejtve) érzett öncenzúrát is ezért vállalja. Sebestyén Géza másfél évtizeden keresztül mély szakmai etikával és szakmailag felkészülten kereste (és megtalálta) a falusi lakosság könyvtári ellátásának megoldását. Tudta, hová nézzen irányadó tapasztalatokért: a három időpontban ezeket – mert a környezet változott – súlyozva-mérlegelve adagolta. Összekötő elemként jelenik meg mindhárom változatban a könyvtár *nevelő* funkciója (ez a nevelő tendencia külön hosszú „misét” érdemelne szakmánk múltjában). Nem differenciáltan, inkább mint axióma. Erről sokat lehetne vitatkozni. Tekintélyuralom vagy diktatúra idején hogyan is nevelünk: számít-e a befogadó érdeke, hajlama is? Végül is Sebestyén írásának mindhárom változatában egyértelmű a végkövetkeztetés: atomizált népkönyvtárakkal nem lehet megoldani a falusi lakosság könyvtári ellátását. Elérkeztünk ma ennek felismeréséhez és megvalósításához?

Jegyzetek

1. A dolgozat befejezésekor (január 10-én) jutott el hozzám a folyóirat friss száma (2011. 4.), *Tóth Gyula* jelentős tanulmányával, amely az eddig is eleven Sebestyén-recepciót témánk szempontjából is mérvadóan bővíti. *Tóth Gyula*:

Sebestyén Géza a közkönyvtár megújítója (is). = *Könyvtári Figyelő*, 2010. 4. sz. 699–720. p. A szerző kitér az itt általunk értelmezni kívánt írásokra is, ezek után csak remélhetjük, az olvasó talál még írásunkban figyelemre méltót.

2. A három írás adatai:

Könyv a falun. = *Magyar Szemle* (továbbiakban: MSzle), 1942. 43. k. 5. sz. 243–249. p.

Ekkor a szerző – a folyóirat saját adata szerint – a „Közgyűtemények Országos Felügyelőségéhez beosztott okl. középiskolai tanár”: ez egyébként nem szerepel Sebestyénnek sem az OSZK honlapján közölt életrajzában (<http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/05foigazgatok/sebestyen.htm>), sem más biográfiai adalékban (Somkuti Gabriella, wikipedia).

Falusi könyvtárak. = *Új Szántás* (továbbiakban: ÚSz), 1947. I. k. február 101–104. p. E folyóirat – Karácsony Sándor alapítása – a háború utáni rövid „szabadművelődési” korszak nélkülözhetetlen forrása, így könyvtári írásai is rendkívül figyelemre méltóak. A szerző ekkor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezető munkatársa.

A falusi könyvtárügy központja a járási könyvtár. = *A Könyvtáros*, 1956. június, 417–419. p. (*A hazai könyvtárak* című sorozat 1. részeként.) A szerző a Műszaki Egyetem Könyvtárának osztályvezetője, az egyetemi könyvtárosképzésben a könyvtárban előadója, a kézikönyv (*A könyvtáros kézikönyve*, 576 p.) első kiadásának társszerzője Sallai Istvánnal. Érdekes módon, a kézikönyv záró, kilencedik fejezete – mely a könyvtárügy egészét tárgyalva a közművelődési könyvtárak típusait is összefoglalja –, a „szerzők közös munkája” (forrás a címlap verzőjén).

A három írás terjedelmi összevetése: az első a leghosszabb, öt és fél oldal, a másik kettő közel azonos terjedelmű (mintegy 3,5 oldal), s így körülbelül egyharmaddal rövidebb az elsőnél. A második és harmadik szövegének – becslésem szerint – közel kétharmada (érdemben) azonos az eredetivel.

Érdemes felvillantani a cikkek környezetét: az első írás a *Magyar Szemle* falusi tematikus számában látott napvilágot. – A második előtt (100. p.) rövid (egy oldalas) cikk számol be arról, hogy 1946 karácsonya előtt „Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter ismertette a nagyközönség előtt első ízben a Magyar Kommunista Párt hároméves újjáépítési tervét a párt Politikai Akadémiáján.” Mai szemmel baljós jel: az 1947. augusztusi „kékcédulás választások után mondta *Farkas Mihály*: „Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar”. *Tóth Gyula* friss írása – miként a „Tíz év múltán...” (2009. 4. is – úgy fogalmaz, hogy az 1948. május végi révfülöpi konferencia „ásta meg a liberális szabadművelődés sírját”. Magam azt gondolom, hogy azt nem Révfülöpön „ásták meg”, hanem

- Rákosi Akadémia u. 17. alatti pártközpontjában. Két érv: E. Kovács Kálmán (1912–2001, író, kritikus) bíráló előadása nem csupán az *Új Szántás* szakfolyóiratban látott napvilágot (ártatlan címe: A szabadművelődés kérdéseiről. 1948. 8-9. 465-479. p.), hanem a kommunista párt *ideológiai* folyóiratában, a *Társadalmi Szemlében* is, itt már a szétzúzás szándéka a címben is érvényesül (*Klerikális reakció, parasztrómantika és népművelésünk demokratizálása*. 1948. 469-476. p.). Másodsor: a Minisztertanács 1948. július 9-i ülésének napirendjén szerepel a VKM részéről témaként: „A révfülöpi konferencia anyagának 4000 példányban való kinyomtatása.” (Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei. 1947. június 1. – 1950. február 25. A MOL segédletei 11/2. k. Bp. MOL, 2004. – 214. p.). A kiemelkedően magas példányszám árulkodó tünet. – A harmadik cikk előtt pedig Kerekes András, a „kaposvári Megyei Könyvtár vezetője” ír aktuális könyvtári tennivalókról („a termelési agitáció kulturális munkájának” segítése a könyvtárak oldaláról stb., 416. p.).
3. A „legmagyarabb réteg” kifejezés a parasztsággal kapcsolatban a Horthy-korszak ismert toposza (pl. Képviselőházi Napló, 1938. február 17. 499. p.) http://www3.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=KN-1935_16/KN-1935_16%20513&no=0 A kérdést érintve legutóbb *Vége!* László emlegette, hogy *Illyés Gyula* számára a „nincstelen tömeg” a legmagyarabb réteg, míg *Márai Sándor* szerint: „Magyar az – dobjuk végre a szemétre a sok híg elméletet – akinek az anyanyelve magyar, s aki úgy érzi, azonos az anyanyelvével és magyar. Minden más gonosz és veszélyes halandzsa.” <http://www.vajma.info/cikk/tukor/3949/>. 1927-ben Kodály a székelyt nevezte a legmagyarabb magyarnak (Pávai István: Erdély a magyar néprajz-, népzene és néptánc kutatás történetében. In: *Folkszemle*, 2010. december. http://www.folkradio.hu/folkszemle/pavai_erdely/)
 4. Úsz., 101. p
 5. Magyarország alaptörvénye. = *Magyar Közlöny*, 2011. április 25. 43. sz. <http://www.kormany.hu/download/0/d9/30000/Alapt%C3%B6rv%C3%A9ny.pdf>, 15. cikk 3. bek., – ezen túl az „esélyegyenlőség megvalósulását külön intézkedésekkel segíti” (uo. 4. bek.). A jogi szakirodalom az „egyenlőség” elvét a törvény előtti egyenlőségre vonatkoztatja (másutt tartalma: jogegyenlőség, jogképesség és törvény előtti egyenlőség, a nemek közötti egyenlőség, esélyegyenlőség, a diszkrimináció tilalma).
 6. MSzle, 243. p. – Ugyanez a gondolat a harmadik forrásban: „A városi könyvtár nagy tömeg emberre támaszkodhatik, s ez a tömeg ember erősebb anyagi alapot és kiterjedtebb olvasóközöniséget jelent.” (A Könyvtáros, 417. p.)
 7. MSzle, 243. p.
 8. MSzle, 243–244. p.
 9. Úsz, 101. p.
 10. MSzle, 244– 245. p.
 11. Úsz, 102. p.
 12. A Könyvtáros, 417–418. p.
 13. MSzle, 246. p.
 14. MSzle, 247–249. p. *F. Schriewer* a nemzetiszocialista Németország vezető közkönyvtári szakértője, róla továbbiakat ld. korábbi cikkünkben (Totális barna folt: a Die Bücherei című folyóirat 1934-es első évfolyama. = *Könyvtári Figyelő*, 2010. 1. sz. különösen a 9. lábjegyzet). Közismert *A. Carnegie* szinte utolérhetetlen közreműködése a modern közkönyvtár elterjesztésében az előző századforduló után: összesen 2500 közkönyvtár létrehozását támogatta az angolajkú országokban. Erről többet másik cikkünkben (Az angolszász közkönyvtár létrejötte. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2003. 11. sz. 37–54. p.) Az alapítvány egyébként máig aktív könyvtári téren is, legutóbb a Dél-Afrikai Köztársaságban végeztek jelentős munkát, például a 3,5 milliós lakosságú *Fokváros* Központi Könyvtárának fejlesztésére (80 internetes számítógép stb.) 4,5 millió USD-t áldoztak, míg a *Khayelitsha* városrész (0,4 millió lakos) 2011-ben elkészült és megnyílt központi könyvtárpéületére további 3 milliót (Kenneth Walker: *Libraries in South Africa: transforming lives, advancing education*. = *Carnegie Reporter*, 2011. no. 3. pp. 14–25.). <http://carnegie.org/publications/carnegie-reporter/single/view/article/item/288/>
 15. Úsz, 102-104. p. *Mihalik József* (1860–1925), modern közkönyvtárügyünk egyik korai szakértője, a MKOT és Főfelügyelőség vezető munkatársa, s mint ilyen, a szervezet hivatalos folyóiratának, a *Múzeumi és Könyvtári Értesítőnek* (1907-1918) mindvégig szerkesztője. A körzeti könyvtárakról átfogó modern feldolgozás *Tóth Gyulától* olvasható e folyóiratban: Tévtűt vagy torzó. 50 éve alapították a körzeti könyvtárakat. (*KF*, 2000. 1-2. sz.) és folytatása ugyanott: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. (*KF*, 1. rész 2009. 4. sz.; 2. rész 2010. 1. sz.). További fontos adalékot kínál ugyanő: Kovács Máté útja a könyvtárügybe című írásában is (*Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2009. 8. sz.)
 16. A Könyvtáros, 418–419. p.